

Илија АЦЕСКИ

УДК: 316.334.5

ЕКОЛОГИЈАТА, СРЕДИНАТА И СОЦИЈАЛНИТЕ ПРОМЕНИ

Крајка содржина

Во итрудој се анализираат неколку теоретски гледништа посветени на односот на човекот кон живојната средина во модерната цивилизација. Поконкретно, вниманието е насочено кон новата еколошка парадигма и теориите за живојната средина, на односот на длабинската и илиската екологија како и на прашањата поврзани со еколошката етика, егоценетризмот и антиројоценетризмот. Одговорот на прашањето: дали е можна една социологија на средината во контекст на промените во модерното општество под влијание на еколошките фактори се разгледува од повеќе аспекти во итрудој.

Клучни зборови: ЕКОЛОГИЈА, ПЛИТКА И ДЛАБИНСКА ЕКОЛОГИЈА, ЕКОЛОШКА ЕТИКА, ЕКОЛОШКА КРИЗА, АНТРОПОЦЕНТРИЗАМ, СРЕДИНА, РИЗИК, ОРЖЛИВ РАЗВОЈ.

ВОВЕД

Размислувања за околината

Уште Аристотел размислувал за опстанокот на човекот, но, како вели тој „со одредена доза на добар живот“ кој би бил овозможен од институции што тој би ги создал. Денес, по скоро два и пол милиниуми, бројот на оние кои го поставуваат истото прашање е многу голем и практично не постои ниедна област на човековото теоретско и практично дејствување, која барем со еден дел од нејзината активност не се занимава со прашања кои се поврзани, директно или индиректно, со проблемите на животната средина.

Состојбата на животната средина драматично се менува во последните неколку столетија, особено во последните неколку

децении, предизвикана од уништувањето на шумите, истенчувањето на озонската обвивка, покачувањето на нивото на јагленородниот моноксид во атмосферата, загадувањето на водите и воздухот, што сериозно го доведува во прашање не само опстанокот на многу животински и растителни видови туку и опстанокот на животот и планетата Земја воопшто, а со тоа се разбра и на самиот човек. (Delort and Walter, 2002). Англискиот филозоф Френсиз Бекон (Francis Bacon) во почетокот на 17 век, на синтетички начин ќе ги изложи идеите за власта на човекот врз природата. Имено, Бекон се залага за формирање на човечка заедница која би требало да го реализира поврзувањето на експерименталните и рационалните методи. Развојот на техниката е патот по кој човекот треба да се движи и пат кој човекот ќе го направи да биде сличен на Бог. Во неговото дело „Нова Атлантида“ антиципира многу методи кои покасно ќе доживеат практична реализација.

Бекон, а подоцна и многу други кои ја прифаќаат оваа механичка парадигма, светот и природата ги разбираат како голем механизам што функционира по механичко-физички закони. Основно за овој поглед на свет е тоа што природата се разбира како збир на квантитативни објекти што се движат по законите на механиката кои немаат цел и смисла.

Човековата безгранична вера во науката и технилогијата сè уште, и на почетокот на 21-от век, го детерминира неговото практично однесување и ја определува неговата свест и вредности. Бекон новиот став дека „знаењето е моќ“ суштински го предвидел односот на човекот кон природата. Тој став сè уште силно го мотивира неговото однесување кон се она што не е човечко и кое, според неговото убедување, не е во доменот на моралните норми, а може да биде предмет на искористување и уништување. Колку познатиот американски мислител е во право кога вели дека „ние сè уште живееме под знакот на њутоновската механичка парадигма“ не е тешко да се согласиме и да го прифатиме, имајќи ја пред себе денешната состојбата на животната средина, предизвикана пред се од деструктивните активности на човекот, кои не се ограничуваат само на локално ниво, туку ја зафаќаат Земјата како целина. Пред се се мисли на последици кои настануваат како резултат на глобалното затоплување, ефектите предизвикани од феноменот стаклената градина, загадувањето на океаните и друго. (Rifkin, 1986: 4). Основата на тој поглед на свет, кој е во темелите на западната филозофија, во суш-

тина ја нагласува човековата желба да се владее со природата и преку нејзиното искористување да се зајакнува неговата моќ, поглед на свет кој скоро и да не се сретнува во другите, незападни земји, за кои е карактеристично учење или учења кои проповедаат љубов кон природата, а не разбирање на природата како слугинка на човекот и извор на неговата моќ.

Скоро и да не постои сериозен мислител на 20 век, кој не го критикува разбирањето на природата само како извор на добра и услуги за човекот, како нешто што колку повеќе човекот го искористува и менува, во тој степен тоа го води (човекот) кон неговата среќа како крајна цел кон која се движи. Според оваа прадиigma човекот тоа може да го оствари само ако натрупува што е можно повеќе материјално богатство, како што забележа уште познатиот филозоф Џон Лок. Во овој контекст да го споменеме и еден од претставниците на класичната политичка економија Адам Смит, кој смета дека човековата преокупација во животот е главно мотивирана за неограничено стекнување на материјално богатство. Во економската анализа, тој го напушта поимот на моралност и го нагласува човековиот егоизам во однос на природата. Во деветнаесетиот век, развојот на идејата за потчинување на природата, но и нејзината реализација, ја доживува својата кулминација. Се живее со уверувањето дека човекот најпосле може да се ослободи од канците на природата. Во времето на Смит се појавува либералниот економски модел, за кој долго време постоеше убедување дека е најдобриот модел што го измислил човекот и според кој општествениот систем најдобро може да функционира. Имено, станува збор за економија која е автономна во однос на природата, пазарот е тој кој го трасира целокупниот развој и претставува невидливата рака на општествената хармонија. Во тој контекст, основачите на марксистичкиот поглед на свет Макс и Енгелс, во нивното дело „Комунистичкиот манифест“ (1848), ги констатираат заслугите на буржоаското општество што создало производни сили кои се побројни и поголеми од се она што пред него го создале сите генерации заедно.

Развојот на науката се движи паралелно со оптимизмот и верувањето во техничко-технолошки прогрес се до 60-те години на минатиот век, кога, основите на антропоцентризмт, гледиште според кое човекот е во центарот на светот, за првпат беа сериозно развиени. Се разбира, кај некои автори и пред тоа ќе сретнеме сериозна загриженост за состојбите на животната средина предизви-

кани од човековата негрижа и агресивност кон природата, но, на почетокот на шеесетите години, за првпат гласот на научниците, од скоро сите подрачја на науката, а особено од биологијата, започна длабоко да продира во свеста и однесувањето на луѓето и институциите на државата, а тое дека деструктивната улога на човекот врз природата достигнала загрижувачки размери. И пред тоа, во почетокот на 20 век ќе сретнеме автори кои ги набројуваат „последниците на деструктивната економија“ и дека „уништувањето на природата е карактеристика на цивилизираните народи.“ (Delort and Walter, 2002: 84).

Критиката на индустриската револуција, која кулминира во втората на половина на 20 век, недвосмислено укажа на основите на човечката деструктивност. Првите знаци за една радикална критика се присутни во делото на Луис Мамфорд „Митот за машината“ каде што аргументирано укажа на штетните последици на техничката цивилизација, и изврши директна, радикална и еколошка критика на техничката цивилизација. (Mumford, 1986). Во педесеттите години тоа го направиле Фридман и Елил во Франција, Рудолф Баро во Германија, Озборн во Сад, но секако, најголема загриженост, не само кај научниот свет, туку многу повеќе кај широките маси, предизвика книгата на Рејчел Карсон, „Нема пролет“ (Silent Spring) која го осуди штетното дејство врз околината на ДДТ, заштитно средство против штеточини. (Carson, 1962). Прашањето на Бери Комонер (Barry Commoner): Зошто, после милиони години складен соживот, односите помеѓу живите суштества и нивната околина започнале да се расипуваат, и денес останува отворено и за него се бара одговорот. Секако дека голем дел од содржините и суштината на одговорот е познат, но останува многу да се направи во насока кон еден сериозен практичен приод во решавањето на проблемите на средината и враќање на изгубената хармонија меѓу човекот и природата.

Што е заедничко за одговорите на овие неколку прашања за природата на еколошката криза на модерното општество?

Прво, несомнено се наметнува ставот дека еколошката криза, не се разгледува само во врска со промените што ги предизвикува индустриската цивилизација врз животната средина и опстанокот на Земјата, туку како криза што длабоко произлегува и е поврзана со состојбите на човековата култура воопшто, криза на неговите вредности, знаење, морал. Во тој контекст, се говори за социјална и еколошка криза и нивниот меѓусебен однос. Причините за еко-

лошката криза се почесто се бараат во односите меѓу главните социјални актери, но и обратно, во социјалните корени на еколошката криза. Се повеќе надвладува уверувањето дека корените на еколошката криза се базираат на моќта и богатство од една страна и сиромаштијата, немоќта и очајот од друга страна, во свет кој е остро поделен и загрозен од резултатите на неколку вековниот пред се економски, научен и технолошки развој кој остави тешки последици врз состојбите на околината.

Второ, говорот за еколошката криза, која се согледува во неповолната состојба на разорената и деградирана животна средина, во себе ги инкорпорира човековите потреби, технологијата и сликата за себе која ја формира човекот, а која длабоко произлегува од неговата улога и однос кон светот кој го потчинил. Човекот се почесто си поставува прашања од типот: Што е човечкиот живот? За што живееме ние? Дали и другите живи суштества имаат право?

И најпосле, станува збор за еден екополитички и еманципаторски поглед на свет, кој има многу повеќе разбирање за граѓанското општество и за неговата улога во процесите за демократизацијата на општеството, а помалку за улогата на државата и нејзините институции. Имено, овој нов теоретски пристап пред себе си постави за задача како да најде начин да се стави крај на деструктивната логика на акумулацијата на капиталот и склоноста кон богатење во потрошувачкото општество и формирање на нов систем на вредности, каде материјаното ја губи централната улога, но истовремено да стави крај на сите системи на доминација, како што се класната, расната, тоталитаризмот и секако, доминацијата врз природата од страна на човекот. (Eckersley, 2000:20).

Новата еколошка парадигма и теорија за средината

Последниве триесетина години се направени сериозни анализи за состојбите на природната средина и за нејзиниот однос со социјалната стварност. Тоа е се почесто предмет на интерес на социјалните и политичките науки, особено оној дел што е поврзан со теоретското и практичното влијание врз политиката на заштита на животната средина.

Целта на нашата анализа е да се укаже на дел од истржувањата кои се обидоа да ја воспостават таа врска, од која произлегоа повеќе

теоретски и политички ориентации кои во изминатиов неколку децениски период извршија силно влијание врз научните проследувања, но предизвикаа и забележителни практични постапки, како во истражувањата, така и во креирањето на политиката на односот кон животната средина, кој суштиски се разликува од оној од пред половина век, од времето на Рејчел, Левлок, Мамфорд, кои во почетокот беа осамени во обидите за промената на односот на човекот и институциите кон природната средина. (Carson, 1962; Lovelock, 1999; Mumford, 1986).

Во овој контекст, само накратко, да укажеме на корените и потеклото на социјалната теорија која на радикален начин го промени односот кон средината, иако сме свесни за тоа дека е невозможно во една кратка анализа да се потенцираат сите релеванти елементи.

Пред се, основната позиција на социјалната теорија за средината е надминувањето на поделбата на човекот и природата, односно несоодветната перцепција на човекот како супериорен вид кој се наоѓа на врвот на пирамидата на живиот свет. Во тој контекст, природата и целиот жив свет се ставени во функција на неговите егостички потреби, што е карактеристично за една антропоцентрична вредносна ориентација, за која е значајно тоа што единствено човекот има внатрешна вредност, која произлегува од фактот што само тој, за разлика од сите други живи суштества, има чувство, свест, морал. Останатиот дел од природата има само инструментална вредност, односно има вредност само ако е во функција на зголемување на човековата благостојба. Природната средина, според ова разбирање на светот, ја игра улогата на капитален магацин за човечката економија, обезбедувајќи основни извори на сировини и услуги, односно се она што е потребно за еден човечки живот но и многу повеќе од тоа, за еден помалуброен дел од човечката популација која живее во богатите општества. Економската активност моментално протекнува низ овој магацин. (Grul, 1985).

Според Пол Кенеди, Земјата е нападната од страна на човечките суштества од две насоки: претераните барања и расипничките навики на богатите од развиените земји но во исто време, од милијардите гладни усти во неразвиените земји и земјите во развој. Ако не се направи нешто значајно за да се стабилизира порастот на населението во светот, да запре расипничкото трошење на енергијата и останатите ресурси и да се стави контрола врз пореметувањето и

загрозувањето на природната средина, наскоро може да се случи да имаме пренаселена и ограбена планета. (Кенеди, 1997: 49).

За разлика од антропоцентричната вредносна ориентација врз која се базира модерната цивилизација, и за која природата е само ресурс за човековиот егоизам и расипништво, последните неколку децении од минатиот век, се создоа основи за нов поглед на однос на човекот кон средината. Имено, се појви нова филозофија на природата и се направи радикално превреднување на улогата на техничкиот развој во прогресот на општеството позната како нова еколошка парадигма, за разлика од старата механистичка парадигма, се развива нов радикално различен поглед кон природата и живиот свет воопшто.

Основните елементи на оваа нова вредносна ориентација позната и под поимот биоцентризам, според Тејлор (Paul, 1981:86), се содржани во следново: Прво, човекот е член на животната заедница како и секое друго нечовечко суштество. Второ, екосистемите на Земјата се посматраат како сложена мрежа на меѓусебно поврзани елементи, со стабилно биолошко функционирање. Трето, секој биолошки организам е разбран како телеолошки центар на светот, извршувајќи ја сопствената улога на свој начин. Четврто, неосновано е тврдењето дека човекот е центар на светот и дека претставува супериорен вид кој треба да владее над другите живи суштества и природата како целина.

За разлика од една социологија на постизобилство (post-exuberant), каде што доминаира претпоставката за човекот – господар над природата (human exceptionalist paradigm), дека луѓето се фундаментално различни од сите други живи суштества на Земјата, дека светот дава неограничени можности за луѓето и дека постои решение за секој проблем, претпоставките на новата еколошка парадигма (new ecological paradigm) произлегуваат од радикално различното разбирање на односот човек-средина. Имено, иако луѓето поседуваат исклучително различни карактеристики во однос на другите живи битија, сепак тие се само едни од многубројните кои егзистираат во глобалниот екосистем. Човекот е дел од сложената мрежа на интеракции во природата и тоје зависен од биофизичката средина која ги лимитира неговите активности. Тоа што луѓето понекогаш со својата креација ги надминуваат ограничувањата на средината, сепак тоа не им дава за право да сметаат дека еколошките закони можат да бидат негирани. (Cotton and Dunlap, 1980: 34, vo Hall, 199:209).

За теоријата што е во блиска врска со промените на односот на човекот кон средината и е во блиска врска со идејата за биоцентризмот и одржливиот развој важно е да се потенцира следното, а е поврзано и со содржините на социјалната теорија.

Пред се, неизбежен е интердисциплинарниот и мултидисциплинарниот пристап, поради фактот што односите внатре и меѓу општеството и средината се многу комплексни и не може во рамките на една или во неколку дисциплини да бидат успешно проучувани.

Вториот елемент се однесува на темпоралната рамка на социјалната теорија. Во проучувањето се вклучени и потребите на идните генерации, не само потребите на сегашните, туку и на оние кои сè уште не се родени, а за кои треба да се зачува дел од богатството на земјата. Динамиката на трошење на ресурсите, според согледувањата на голем број научници, за кратко време, за генерациите во иднина ќе предизвика редуција, а некои од ресурсите можат да бидат целосно потрошени и да исчезнат. Концептот за одржливо општество директно се потпира на потребите на идните генерации, кои не би требало да бидат загрозувани од сегашните генерации. Во тој контекст, се развива идејата за едно можно еколошки одржливо општество кое мож^е (или би требало) да се развие во блиска иднина.

Одржливиот развој е нормативна идеја што се користи за пропишување и оцена на промените на животните услови. Имено, тоа е развој кој бара да се задоволат основните потреби на сите и се прошират можностите на сите луѓе да ги задоволат сопствените стремежи за добар живот. (Carter, 2004:217). Идејата за одржлив развој е сложена. Во литературата се сретнуваат неколку десетици дефиниции, а најчесто е употребувана онаа од Брундланд извештајот (Our Common Future, 1987), која нагласокот го става на идните генерации: тоа е развој кој ги задоволува потребите на сегашните генерации, а во исто време не ја загрозува способноста на идните да ги задоволат сопствените. Она што посебно треба да се нагласи, а што составен дел на идејата за одржливост во развојот, е промената на моделот на потрошувачка во развиените богати земји.

Третата област се соочува со суровиот факт дека еколошките проблеми не ги почитуваат националните и културните граници. Еколошките проблеми се глобални, што претпоставува и глобален пристап во нивното истражување и решавање. (Bek, 2001).

Глобализацијата условува нови култури, судири, создава нова политичка конфигурација на национални идентитети, каде што е

доведена во прашање привилегијата на богатите и моќните. Денес јасно се идентификувани три вида на глобална закана. (Бек, 2003: 52-53).

Првата закана е производ на еколошката деструкција која ја предизвикуваат технолошкиот и индустриски развој на планетарно ниво, како што се озонските дупки, ефектот на стаклената градина, генетскиот инжинеринг.

Втората закана е предизвикана од сиромаштијата: уништувањето на животната средина предизвикано од изобилие, е подеднакво распространето низ глобусот, додека уништувањето на животната средина како резултат на сиромаштијата главно се појавува во одредено време и место и станува интернационално само во форма на последица. (Мајкл Зурн, во Бек, 2003: 53). И на крај, третиот вид закана доаѓа од оружјето за масовно уништување.

Она што е значајно да се потенцира е сознанието дека во ерата на глобализацијата потенцијалните штети повеќе не се ограничени во време и простор: тие се глобални и трајни, нема јасна и конкретна одговорност, ниту пак штетата финансиски може да биде надополнета. Глобалната опасност е завиена во сложен систем на конфликти што се резултат на сиромаштијата, етничките судири, економските интереси на моќните групи на национално и интернационално ниво.

И накрај, социјалната теорија за свој предмет не би требало да го има само човекот општество, туку и неговиот однос со другите нечовечки видови. Во контекст на ова интересно е да се каже нешто повеќе и за идејата на длабинска екологија (deep ecology) главно развиена од познатиот норвешки филозоф Арне Нес. (Devall and Sessions, 1985).

Плитка и длабинска екологија, егоцентрична и биоцентрична етика

Расправата за смислата на поделба на екологијата на „плитка“ и „длабинска“, директно не води во средиштето на суштинските проблеми на модерната цивилизација. „Плиткото“, наспроти „длабинското“ ја потенцира позицијата во разбирањето на односот човек-природа во временска, идеолошка, вредносна и теоретска ориентација, иако се чини дека е невозможно да се повлекуваат остри линии

внатре во модерните теоретски гледишта, исто како и меѓу, на прв поглед различните ориентации. „Плиткото“ или „површинското“ упатува на антропоцентризмот, човекот е разбран како единствена вредносна категорија. Тој е она што значи вредност, право, обврска, морална одговорност и тој единствено одлучува што е вредно а што не е. Природата е само инструмент на неговите потреби. (Perreg, 1996:35). Секако дека од тој однос на човекот кон светот што го опкружува произлегува и адекватна етичка позиција за која ќе кажеме нешто повеќе во излагањето.

Накратко, што е суштината на длабинската, наспроти плитката (или површинска) екологија (*shallow ecology*)? Во платформата на длабинската екологија, на прво место се наведува ставот дека секоја форма на живот претставува вредност сама по себе, независно од нејзината корист за луѓето. Нес е инспириран од идејата за симбиоза, што значи дека секое суштество има вредност затоа што е потребно за барем уште некое друго суштество. Идејата за биоцентричката еднаквост лежи во ставот дека сите суштества имаат право на живот и се еднакви ако ги посматраме од аспект на нивната внатрешна вредност. Нес сугерира дека, иако биоцентричката замисла во принцип е точна сепак, во процесот на преживување сите видови се користат меѓусебно како храна. (Devall and Session, 1985).

Биоцентричниот егалитаризам, блиската идентификација на човекот со природата која ја застапува Нес, ќе го доведе човекот во состојба на повисока еколошка свест. Тоа е став што го негира дуализмот помеѓу природата и човекот, и тоа дека човекот е господар над природата. Кога човекот ќе се доживее себеси како дел од природата, но и тоа дека таа е дел од него, доаѓа до самореализација врз која тој ќе може да развие морална должност кон светот надвор од него, исто како што ја доживува кон светот на кој припаѓа.

Накратко, за разлика од плитката екологија која е развивана врз една антропоцентрична и механицистичка парадигма на разбирање на односот на човекот кон природата, за длабинската екологија, различноста во природата има свои вродени вредности и според тоа животинските видови треба да бидат сочувани поради нивната вродена вредност. Човечката популација е преголема и за кратко време ќе предизвика до исцрпување на ресурсите на земјата, што негативно ќе се одрази не само за животот на идните генерации, туку и врз исцрпувањето на ресурсите воопшто, разбрани и како ресурси за живите нечовечки суштества, што ќе го доведе опста-

нокот на животот воопшто. Најдобар доказ за тоа е загрозувањето на опстанокот на екосистемите. Потоа, потребна е нова прераспределба на богатството на Земјата, богатите држави треба да отстапат дел од богатството што егоистички, расипнички го трошат во овој момент. Во тој поглед, длабинската екологија е во тесна врска со идејата за одржливост, барем во оној дел каде се говори за одржливост во користењето на енергетските извори, воздржување од загрозување на екосистемите и во барањето за порамноправна распределба на богатството на Земјата. Тоа е насочено кон намалување на сиромаштијата во неразвиените земји и подобрување на квалитетот на живот, кој е во голема мера резултат и на здравата животна средина, доволно питка вода, здрава храна, хигиенски живеалишта, незагаден воздух и слично.

Во рамките на сфаќањето на длабинската екологија се издвојуваат две суштински работи, кои ја прават различна од секое друго разбирање на односот на природата и човекот, а тоа се самореализацијата на човекот и биоцентричниот егалитаризам. Самореализацијата се однесува на идентификацијата на човекот со останатиот жив свет со природата, како едно и неделиво, а биолошкиот егалитаризам упатува на еднаквоста на сите живи суштества. Еднаквоста е тесно поврзана со самореализацијата во смисла, ако човекот прави штета на другите видови и ја уништува природата, тогаш си наштетува и себеси. Ваквото разбирање на светот, во основа ги негира алчноста, егоизмот, расипништвото на човекот, кои се смртни непријатели на средината. Практичните последици на биолошкиот егалитаризам сугерираат на однос кон другите видови и максимално воздржано влијание врз нив.

Во средиштето на расправите длабинските еколози ја ставаат улогата и значењето на технологијата во модерното општество. Во духот на една екоцентрична ориентација нема место за технологија што е опасна за средината, која не само што ја загрозува средината до степен кога таа не е во можност да се обнови и да дојде во нормална состојба, туку, технологија која е опасност за опстанокот на живиот свет на Земјата како целина. Техничкиот оптимизам, кој повеќе од два века ја грее човековата желба за моќ над природата, денес секој сериозен човек го зема со резерва. За мнозинството научници денес, идеологијата на технократизмот и слепото верување во науката и технологијата дека можат безрезервно да ги решат проблемите, се чини дека е минато, иако не треба да се заборава фактот

дека за една сеопфатна, реална и практично остварлива екополитика врз принципите на одржливост не може да се говори. Постојат сегменти, волја, првични резултати, глобални согледувања, но, сè уште постои голема колебливост кај главните актери на светската политичка сцена за посмели чекори во таа насока.

Мурај Букчин (Bookchin, 1988:130) еден од острите критичари на длабинската екологија смета дека таа ги редуцира луѓето од социјални суштества во едноставни видови, до зоолошки ентитети што се поистоветуваат со мечките, бизоните, елените или пак со растенијата и микроорганизмите. Длабинската екологија во суштина ја игнорира социјалната природа на човечноста и со тоа социјалните почетоци на социјалната криза. Длабинските екологисти според Букчин, не покажуваат интерес за општеството и неговата организација, за начинот на производство, едноставно, учењето на таоистичката и будистичката побожност ја заменува потребата за социјална и економска анализа и самообзирните (self-indulgent) конфликтни групи ја заменуваат потребата за политичка акција и организација. Во ова учење се губи погледот кон социјалните разлики кои го сегментираат човештвото во мноштво делови – мажи и жени, етнички групи, експлоатирани и експлоататори. Таа претставува една космичка екодемагогија која ја проповеда идејата за „реализација на себе во себе, каде што 'себе' значи органска целина.“ Човечките суштества не се овошни плодови. Нивната репродуктивна особина е условена од страна на културните вредности, стандардите на живеење, традицијата, половите односи, религиозното убедување и социјалните разлики. Со други зборови, доколку им се обезбеди достоинствен живот, и што е најважно од се друго, ако се истакне улогата на жената во општеството, динамиката на порастот на популацијата ќе почне да се стабилизира и таа ќе ја промени насоката на пораст во обратна насока.

За Букчин, социјалната екологија не е ниту длабока, висока, дебела или пак тенка. Таа е социјална, што значи дека не гледа на биосферата како на небеско божество или пак подземно божество. Станува збор за една револуционерна наука од социјален аспект, од политички таа е радикално зелена, а од морален хуманистичка. Таа не ја крие нејзината критичка позиција и не се плаши модерното општество да го нарече капиталистичко – збор кој го дефинира потеклото на еколошките проблеми, поглед кој не ги игнорира класните и етничките разлики. Основното прашање што си го пос-

тавува социјалната екологија гласи: дали може да се создаде едно еколошки ориентирано општество од страна на моментално анти-еколошки еколошки ориентирани општества?

Учењето на длабинската екологија е многу критикувано, особено, во разбирањето на човекот како „грешник“, кој ја уништува земјата, еден „вид вирус“ кој е штетен за Земјата, „глобален рак“ кој се шири неконтролирано или можеби „жив вирус“ и слично на тоа. Очигледниот проблем на длабинската екологија, според критичарите на ова гледиште е во тоа што човекот се разбира како заразно, смртоносно и деструктивно суштество, што, логично води во нужен заклучок: решението се бара во елиминација на човекот од лицето на Земјата. Според Ал Гор оние кои го прифаќаат ова гледиште, пропагираат војна на човечката раса како начин за да се заштити планетата Земја.

Она што е значајно да се нагласи и се однесува на полето на истражување на социјалната теорија, а кое произлегува од сфаќањето на односот на човекот и природата или попрецизно на човекот како дел од природата е содржано во одбивањето да се оддели општеството од средината и да се потенцира моралната одговорност на човекот кон останатиот свет. Полето на истражувањата во екологијата ги обединува природните и социјалните науки кон една нова адаптација на мулти и интердисциплинарен пристап во научната анализа, во која природното и социјалното ќе имаат рамноправен статус.

Еколошката криза и социјалните промени – кон една социологија на ризикот

Во природните науки прецизно се анализира што, каде, како и за колку време се трошат природните ресурси каде и како, се врши загадување и какво е неговото влијание, обем и значење за стабилноста на екосистемот вклучувајќи го и човекот како живо битие. Социјалните науки, пред се, се занимаваат со прашања од типот, како се трошат ресурсите, кои се нивните корисници, како е распределена потрошувачката по региони и држави, каков е односот меѓу развиените и неразвиените земји, како да се надмине сиромаштијата или врамнотежи стапката на раѓање во однос на степенот на развиеноста и слично. Станува збор за еден нов начин

на поимање на стварноста, каде се обединети и поврзани многу дисциплини, се сретнуваат различни пристапи, кои не се карактеристика на повеќе научни подрачја од социјалните, природните и хуманистичките науки.

Промените на модерното општество, разгледувани во контекст на еколошката трансформација, а со тоа и модернизација, може да се посматра како промена на улогата на науката и технологијата, зголемување на важноста на механизмите на пазарот, но во овој случај, како носители на еколошките реформи, Потоа како, трансформацијата на улогата на државата - нација, во услови на глобализација, и најпосле, модификација на позицијата, улогата и идеологијата на општествените движења. Во тој контекст, се наведуваат и новонастанатите идеологии и практики кои имаат легитимност во рамките на општеството. (Mol and Sonnenfeld, 2000)

Како можат да се минимизираат, спречат, драматизираат и канализираат ризиците и опасностите, систематски произведени како дел од процесот на модернизацијата, се прашува Урлих Бек. (Бек, 2001: 32) Модерното општество е општество на ризик, за разлика од времето на Маркс и Вебер пред стотина години, кога поимите „индустриско“ или „класно општество“ се однесуваа на прашањата поврзани со општествената распределба и нејзината легитимност, ризичното општество ги поставува истите прашања, но на сосема друг начин.

Во високоразвиените општества на Запад борбата за материјалната егзистенција на луѓето го изгубила значењето, во споредба со периодот во првата половина на 20 век или како што е случај денес неразвиените земји. Но, што е она што ризикот од загрозување на средината денес, суштински го прави различен од ризикот пред модернизацијата – се прашува Бек. Загрозувањето на средината и секоја друга опасност со која се соочувал човекот во минатото, или била лична или ограничена во простор и време, за разлика од ризиците денес, кои имаат глобален карактер и се закануваат на самоуништувањето на Земјата. (Бек, 2001: 34). Тоа се ризици на модернизацијата и глобализацијата и се производ на индустрискиот развој. По својата природа тие го загрозуваат животот на земјата во сите негови форми. Својата аргументација во врска со ризичното општество, Бек ја базира пред се на разбирањето на ризиците кои најчесто се невидливи и отворени за перманентно редефинирање. Иако во принцип ја следат социјалната положба на оние кои се погодени,

сепак, и они тие кои ги произведуваат, моќните, богатите и привилегирани слоеви, не се во состојба да ги избегнат бидејќи во нив е вграден ефектот на бумеранг. Потоа, станува збор за ризици на модернизацијата што се поврзани со big business, ризици кои цивилизацијата ги подарува на човекот, каде се создава социјална ситуација во која свеста го детерминира битието, за разлика од индустриското општество каде битието ја детерминира свеста. Во тој контекст, Бек заговара една социолошка теорија за постанокот и развојот на знаењето за ризиците. И најпосле, она што е карактеристично за едно ризично општество е сознанието дека е потребна нова реорганизација на моќта и власта. „Во помали или поголеми удари – во најава од опасноста од смог, изливање на отров итн. – значи она што се појавува во ризичното општество е политички потенцијал на катастрофите. За заштита од катастрофите и нивното совладување потребна е реорганизација на власта и моќта. Ризичното општество е општество на катастрофи.“ (Bek, 2001: 37).

За еколошките проблеми не се говори само од аспект на загадување на средината, туку пред се за објективни проблеми на општеството, на луѓето, семејството, човековиот однос спрема светот, проблеми на политичкиот, економскиот и социјалниот систем. Општеството не може да се разбере надвор од природата, тоа не може да биде тема сама за себе во социјалните науки. Природата се анализира со помош на политичките категории, дури и кога е предмет на природните науки не е можно да се избегне вредносната димензија на расудувањето. За улогата на сите науки во иднина, вклучувајќи ја и социологијата, централно место завзема сознанието, дека е потребен институционално зацврстен и заштитен морално политички потпирач, за да може да се изврш валидно истражување, кое свесно ќе го поднесе и прифати товарот на политичките импликации. Бек во тој поглед, како што за себе мисли, е оптимистички песимист. (Bek, 2000)

(Рецензент: проф. д-р Ѓорѓе Младеновски)

ЛИТЕРАТУРА

- Carter, Neil. 2004. *Strategija zastita okolisa*. Zagreb: B.A. R.B.A.T.
- Carson, Rachel. 1962. *Silent Spring*. Harmondtsfaaworth: Pengu Books.
- Bookchin, Murray. 1988. „Social Ecology Versus Deep Ecology“ *Socialist Review*, 88
- Devall, B. and Sessions, G. 1985. *Deep Ecology*. Sait Lake Peregrine Smith.
- Milbrath Lester. W., *Envisioning a Sustainable Society*, vo, Joel Jay Kassiola
- Eckersey, R. 1988. *Environmentalism and Political Theory*, State University of New York.
- Grul, H. 1985. *Jedna planeta je oplackana*. Beograd :Prosveta.
- Hall, Tim. 1998. *Urban Geografy*. Lomdon and New York: Routlege.
- Mumford, L. 1986. *Mit o masini*. 1 i 2. Zagreb: Nakladni Zavod Hrvatske.
- Kenedi, Pol. 1997. *Priprema za dvadeset i prvi vek*. Beograd: Novinsko izdavačka ustanova Službeni list SRJ.
- Cifric, I. 2002. *Okolis i održivi razvoj*. Zagreb: Hrvatsko sociolosko drustvo.
- Lovelock, James. 1999. *Taj zivi planet Geja*. Zagreb: Izvori.
- Delort R. Walter. F. 2002. *Povijest europskog okolisa* . Zagreb: Naprijed.
- Intervju so Urlih Bek. *Republika*. 2000. 228-229.
- Bek, Urlih. 2001. *Rizicno drustvo*. 2001. Beograd: Filip Visnjic.
- Бек, У. 2003. *Штито е глобализацијаџа*. Скопје: Тера Магика.
- Macnaghten, P. and Urry, John. 1995. “Toward a sociology of nature”. *Sociology*, Vol.29 N.2.
- Pepper, David. 1996. *Modern Environmentalism* . An introduction, Routleg, London.
- Paul W. Taylor. 1981. The Ethics of respect of Nature, *Environmental Ethics*, 3 Artur P.J. Mol and David A Sonnenfield. 2000., Ecological Modernization Aaround the World: An Introduction, vo *Environmental Politics* 9 (1) 3-16. Spring).
- Rifkin, J. 1986. *Posustajanje buducnsti*. Zagreb: Naprijed.

Ilija ACESKI

ECOLOGY, ENVIRONMENT AND SOCIAL CHANGES

SUMMARY

In this article some theoretical aspects concerning the relation of an individual towards the environment in the modern civilization is analysed. More concretely, the attention is pointed towards the new ecological paradigm and the theories on life environment, on the relation concerning the deep and shallow ecology, and the questions connected with the ecological ethics, egocentrism and anthropocentrism, as well. The answer to the question: is sociology of environment in the context of the changes in the modern societies under the influence of the ecological factors has been analysed in this article.

Keywords: ECOLOGY, SHALLOW AND DEEP ECOLOGY, ECOLOGICAL ETHICS, ECOLOGICAL CRISIS, ANTHROPOCENTRISM, ENVIRONMENT, RISK, SUSTAINABLE DEVELOPMENT.